

Ola Tveiten, f. 1881 d. 1968, hadde stor interesse for kulturarbeid, søge og tradisjon. Han gjorde opptaket til skipinga av Hosanger sogelag der han var formann i 32 år. Dette er ein av fleire artiklar han skreiv frå midten av 50-åra og utover.

Handverk i Hosanger

Av Ola Tveiten

KISTER

Osterøy i sogn og
samtid 1986

Dei fleste kister som finst att i bygdi her etter eldre tider er nokso einfelde. Det kan treffa at her finst kister av elkematerial, mykje forseggjorde både med trearbeid og beslaget. Desse er sers skjeldne og det er truleg at dei er komne utanbygds frå t. d. frå Bergen.

So kan her finnast kister av furematerial, fint og godt arbeide med fint beslag og stasleg måling. Desse kistene er nokso sikkert arbeide i bygdi, av bygdesnekkarar, men då her ikkje er tradisjon om målarar frå bygdi, er det truleg at dei er målte av målarar som reiste rundt og målte skåp, kister, ølskåler, osv. Mange av desse målarane var flinke og gjorde fint arbeid.

Dei gamle einfelde kistene her finst mest av er av furumaterial. Sider, gavlar, og lok er av heile bord, botnane av to bord. I sidefjølana var grota inn eit spor, stundom berre ein fæls, for gavlane. Loket som var flatt var og grota eit spor inn for sidefjølær og gavlar. På denne måte vart kista nokso tett. Dei var festa ihop med trenaglar. Hengslu var enkle, men jammaste var det gode lås og stundom staslege børtillar.

Det var i tidt kring 1865 at ein tiltaksam mann her frå Hosanger tok til med å arbeida kister forsal til Bergen. Det var John Larsen Børneset - 1825 - 1913. Han lærde smedhandverk i Bergen og då han var utlærd reiste han heimatt til Hosanger og gifte seg og bygde seg hus med smia på Mjøs, tett med bru over Holmselvi. Han skreiv seg sidan for Mjøs, men vart alle dagar kalla «han Jo med brunne». Heilt sikkert når han tok til med dette arbeidet veit ein ikkje, han byrja nokso smått heime i huset sitt. Men det syntte seg snart at der vart avsetnad på kistene og det vart for smått i heimehusi. So fekk han eigna til seg eit naust lenger inne ved Mjøsvangen. Dette naustet bygde han til eit like stort rom på lengdi og eit heilhogd oppå, og fekk der bra rom til material ned, og oppe fekk han to rom, eit til snikkarverksstad og eit til beslag og måling. Mest med ein gong fann han fram til mål og arbeidsmåtar som utan noko større brigde vart nytta seinare både av han og av dei andre som tok til med dette arbeidet.

Dei minste kistene var 30" lange og ei aln og seks", som var den vanlege nemningi. Breiddi var helvri av lengdi og høgdi på dei minste var 11". So var det ei aln og åtta, ei aln og ti, ei aln og tolv. Breiddi var alltid helvri av lengdi og ein tomme høgare for kvar storleik. Dette er dei vanlege mål.

I ei kista er «trøysk», (d.e. gavlar og sider), og so botn og lok. Inne i kista i eine enden er «ledik», ein liten kasse 4x5". Den er jammhøg med øvste kanten på kista og loket gjeng inni sidefjølana med ein tapp i bakkanten. For lediken er stemd inni sidefjølana. Gavlane skulde helst vera av heil ved, sidene kunde vera limde, botnane var av to bord som var pløggde ihop. Loket var av to bord, dei største kistene av tre bord, og dei var limde ihop noko på skrå og det kom an på denne skreddi om det vart fin runding på loket. Materialane var alltid fura, den måtte vera turr og helst med lite kvist og måtte ikkje vera blå. Til trøysk vart nytta 3/4" material, til botn kunne den vera litt tunnare, til lok måtte det vera 1" og 3/8" til ledik.

Sjølve arbeidet gjekk føre seg soleis:

Fyrst var det «å laga til». Det var å kappja materialen, høveleg med lengd og breidd for kvar storleik, merkja ihop og lima det som skulle limast, og setja materialen tilrette for dei som skulle arbeida kister. Jammast tok dei eit parti i arbeide om gongen, 6 stk. var det vanlege.

Det fyrste som då vart gjort var å høvla all matrial til partiet med undantak av loki. Deretter vart dei kantstrøkne og gjort høveleg breide, botnane vart pløggde i hop. So vart dei skorne i vinkel og rett lengde, gavlane vart merkt med innvendige mål og det var skore sinklar i dei og stemd ut mellom sinklane. Gavlane vart sett ned på sidefjølana og det vart merkt av på desse for sinklane, skore og stemd ut for dei. Det vart so stemd ut sporet for lediken og bort hol for tappane på lediklåket. Før kista vart sett ihop vart det sett ei kjæling «ein plastaf» innvendig på øvste kanten av sider og gavlar. Ei sovori kjæling vart seinare sett på kanten av botnen som gjekk litt utom trøysken, på fram- og bakkanten av loket og på okane i loket. Likeins på framkanten av lediklåket. Kista var no ferdig til å setja ihop. For å hjelpa til at ho skulle halda godt ihop vart det sett kilar i sinklane, so dei vart trange og det vart sett i ein og annan spikar til hjelp. Deretter vart ho pusshovla utvendig og børtillane vert sette i, botnane vart spikra under, skorne til med høveleg kant utom, og kjælie med platsstaf på kantrne som gjekk utom. Sjølve kista var då ferdig og so var det loket. Det vart merkt på kista og gjort passeleg på breiddi. Innvendig vart det hogge ut for rundingen. Det vart lagd på golvet og høgdi til med skarvøks. Både ved hoggingi og etterpå når det vart høvla inni, måtte ein vera sers varsam for å få fin runding på loket. Når det var ferdig høvla og pussa inni og utanpå vart det sett på ein øke i kvar ende. Denne øken måtte passast nøye etter rundingen og det gjekk litt ned på gavlane. Kista var no ferdig frå benken.

Sjømannskistene hadde ei noko onnor form. Dei var arbeidde etter same mål som vanlege kister og hadde ledik. Men loket var flatt og trøysken var skrå, den var omlag 2" smalar og kortare oppe enn nede. Beslaget var det same som på vanleg kister, men dei var alltid malte grøna.

Ei noko onnor form hadde kuffertane som det vart arbeidt mykje av. Dei var arbeidde etter same måli og ein kan seia på same måte som vanlege kister. Skilnaden var at loket vart fyrst fest på ei ramma, omlag 4" breid, og denne ramma gjekk ned på trøysken med ein fals. Låsi var noko onnorleis enn på kister, men elles var beslaget likt. Desse kuffertane var mest alltid måla med ein mørkegrå farge, dei var flamma i kobbeskinnsfarge.

Ein stor artikkel var skrin. Dei var ikkje sinka men spikra ihop, dei hadde rundt lok og beslaget var same slag som på kistene. Dei var skjeldan flamma og ikkje rosemåla, men malte med mørkeraud linoljemaling.

Arbeidsveldor til trearbeidet var:

Rubank, pusshøvel, sletthøvel, skrubbhøvel, rundhøvel til loki, sikling, plog til botnane og platstaf til kjælingane. Øks, skarvøks, hammar, stiksag og ei mindre sag, to stemmejarn, knippel, vanleg vinkel, forgjæringsvinkel, skråvinkel til sjømannskister, ein liten sentrumsbor og elles kunne det verta brukt eit og anna små-verkty.

Beslaget på kista var lås, hengsler, bøllar og hyrnebånd. Det var einfeldt men solid, låsi var sterke om dei ikkje var so vanskeleg å dirka opp. Kvar verkstad hadde ei smia og ein mann som arbeidde beslagi. Det var jamnast dei same som sette beslaget på kistene og som malte dei. Målinga var vel det vanskelegaste av alt arbeid med kistene. At ei kiste var fint målt og fint rosemålt var det som stakk mest i augo og som sette spissen på. Det var fyrst å smyrja på dei tunt limvatn med litt farge - Erde - i, etterpå vart dei grunna med linoljemaling, fargen då var Oker, og so kitta om det var turvande. Siste strøket var mørkeraud på gavlar og baksida, det var Erde eller Engelsk raudt. Og på lok og framsida var det mynjemaling, «høgraud», som var undergrunn for skumming eller flammung som dei kalla det. Til denne flammungi var brukt Kasselbrunt som var rørd ut i surmjølk. Den var smurd på med vanleg målarkost og sjøve mønsteret var gjort med svamp. Når flammungi var godt turr fekk lok og framsida eit strøk med lakk. I fyrstningi og lenge frametter nytta dei vanleg målarolle til dette og for å få ho so god som mogeleg til dette bruket, kokte dei ho opp sjølve.

Det siste arbeidet var rosemålingi på lok og framsida, og attåt roser skulde der stå årstal på framsida t.d. «Anno 1880». Rosemålingi var stort sett etter same mønster hjå alle som arbeidde kister. Men det var likevel mykje skilnad på at ikkje alle fekk dette arbeidet like fint. Skal ein nemna noko sers frå dei seinare år der vart arbeidd kister, er det Lars L. Mjøs. Han hadde fiint auga

for fargar og sjølv om dette var eit rutinearbeid gjorde han alltid fint arbeid, so det var lett å sjå når det var han som hadde rosemålt.

Var det kister som var tingas sers «heimekister», var dei alltid betre ifråsegjorde, finare material, betre beslag, mest alltid føter under dei. Dei var jamnast mindre rosemålte, men mest alltid med namn og årstal.

Då det synte seg at John Mjøs gjorde det godt med kistearbeidet, vart det snart fleire som tok til, og det vart lenge 5 verkstader ved Mjøsvågen der dei arbeidde kister. Men heile tidi var det John Mjøs og seinare versonen hans, Lars A. Mjøs, som hadde den største verksemd. Når det ikkje vart endå fleire verkstader, var vel grunnen at der skulde god plass til og meir kapital enn det var lett for vanlege folk å skaffa og våga.

Mest alle kistene vart selde til Bergen. Det var dei som vart kalla bondehandlara og som mest alltid hadde handelsbuene sine i kjellarar ut etter Strandgata, som omsette dei. Dei vart selde til bygdene i kring Bergen, særleg gjekk det mykje av dei til dei ytre bygder. Det vart og gjort freistnad med å selja kister til Stavanger, men det gjekk ikkje.

Det vart brukt mykje material for året til dette arbeidet. Mykje vart kjøpt her i Hosanger, men i lange tider kom det meste frå Evanger, eller som dei sa or Vossaelvi. Dei kjøpte han der i kubbar som dei fløta ut gjennom Osterfjorden til sagbruk. Ei kort tid var der sagbruk i Mjøsvågen, men denne vart nedlagt og sidan vart mest alt skore i Kleppsvågen, på sagbruket der. Materialen måtte skjerast om våren, og so snart den var skåren vart bordi bundne iflote og hanka ut i Mjøsvågen og sett i stapel til turk. Han måtte liggia i stapel til han var inturr og vart so lagd inn og var ferdig til bruk.

Trearbeidet og smedarbeidet var alltid akkordarbeid. For å arbeida eikiste når materialen var tillaga limd og sett til rettes var betalingi kr. 1.20 for stykket. For kuffertar var betalinga kr. 1.50 og for skrin 50 øre for stykket. Det var eit vanleg godt dagsarbeid å arbeida to kister for dagen, men det kunne ikkje klarast på ti timars dag. Ein måtte skøyta på arbeidsdagen både ein og to timar om dei skulle klara det. For smedarbeidet var betalinga 60 øre for beslag til ei kista. Skulle det vera ei lita dagløn måtte dei sjå sameleis på arbeidstidi som dei som arbeidde trearbeidet.

Kring århundradskiftet minka det med avsetnaden på kister, og der var fleire av verkstadene som tok til å arbeida etasjekuffertar. I nokre år vart det arbeidet ikkje so lite av desse. Men det skulde mange hjelpemidlar til, skulle arbeidet drivast rasjonelt. Det var vanskeleg å tevla med spesialfabrikkane, og etterkvart vart det slutt med dette arbeidet og Kring 1915 vart det heilt slutt med alt kistearbeid ved Mjøsvågen.

I dei omlag 50 år dette kistearbeidet vart drevi, hadde det stor økonomisk betydning for grendi. I lang tid var det omlag 20 mann i arbeid med det. Dei fleste av desse var småbrukarane, som måtte ha attåtinnkoma for å greia seg, og dette arbeidet høvde godt å ha attåt ein sovoren liten gard. At dei kunne

bu heima, jamna ut det at betalinga var liti. Og verkstadeigarane lagde seg best mogeleg med arbeidarane, so dei kunne vera med på gardane i onnene. Det såg ut for at det var ein skipnad som var tenleg og som dei var nøgde med b e partar.

Dei fleste av kisteverkstadane st r enno ved Mj sv gen. Some st r tomme, some er tekne i bruk til andre f rem l. Det er no berre eldre folk som stundom kj m ihug den tidi her var fullt arbeid p  desse verkstadane, og kor stor skilnad her er p  tilh vi den tidi og notidi.

Vesle-Kari ventar p  julekvelden

— av Maria Rosslund —

«Kvif r er dagen s  lang framfor jul?»
vil Vesle-Kari f  vita.

«Og kvi dalar englane ned i eit skjul?»
Det skyrnar 'kje ho som er lita.

M n mor har det annsamt. Du sp r og du sp r
s  eg veit ikkje kva eg skal seia.

S  g r du og renner fr  d r til d r
Du m  se ja deg ned litt, og teia.

Og Vesle-Kari ho finn seg ein stol
S  set ho seg ned attmed varmen.
Ho grundar p  kva ho skal f  til jol
Dokka ligg trufast i armen.

